

ОБҐРУНТУВАННЯ ПРІОРИТЕТНОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ ЯК ОСНОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті досліджено актуальність державного регулювання соціальної сфери. Здійснено оцінку сучасного стану соціальної сфери регіонів. Визначено пріоритети стратегії соціального розвитку та підвищення добробуту населення.

Ключові слова: соціальна сфера, соціально-економічний розвиток, стратегія, пріоритет, регіон, сталий розвиток.

В статье исследована актуальность государственного регулирования социальной сферы. Дана оценка современного состояния социальной сферы регионов. Определены приоритеты стратегии социального развития и повышения благосостояния населения.

Ключевые слова: социальная сфера, социально-экономическое развитие, стратегия, приоритет, регион, устойчивое развитие.

The article investigates the relevance of state regulation of the social sphere. The estimation of the current state of social services regions. Determined priorities for social development strategy and increase welfare.

Key words: social sphere, socio-economic development, strategy, priority, region.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Територіальний розвиток – багатовимірний і багатоаспектний процес, який необхідно розглядати з точки зору сукупності різних соціально-економічних цілей і завдань. Для більш точного визначення сутності поняття «територіальний розвиток», слід відзначити системний характер території (регіону) і ряд важливих особливостей його розвитку.

По-перше, оскільки територія є цілісною соціально-економічною системою, параметрами розвитку в даному випадку виступають не тільки економічні, а й соціальні показники. Причому в деякому ступені соціальні параметри, соціальна спрямованість системи є більш цільовими, ніж просто економічні показники. Звичайно, економічний розвиток такої системи є основою досягнення її соціальних цілей, але підкреслювати саме соціальну орієнтацію параметрів розвитку території необхідно, тим більше, що соціальна сфера в ринкових умовах виступає як виробнича діяльність, рівноправна з промисловістю, будівництвом і сільським господарством, продуктом якої є людина як головна продуктивна сила.

Друга особливість території як системи, що підкреслює стан саме розвитку території – це стабільність (стійкість) позитивної динаміки її основних параметрів. Ця особливість також

пов'язана з соціально-економічним типом території, важливістю досягнення не короткострокових економічних або фінансових результатів діяльності, а забезпеченням стабільної динаміки всіх соціально-економічних показників розвитку території в подальшому.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Проблеми соціального розвитку досліджуються в працях українських науковців О. І. Амоши, А. Г. Антипова, Н. П. Борецької, Т. М. Кір'ян, А. М. Гриненка, А. О. Водяника, В. М. Гриньової, В. В. Болюбах, М. О. Лисюка, М. В. Боровик, О. В. Мартякової, та ін. Дослідження проблем розвитку та реалізації соціальної політики на рівні регіону останнім часом присвятили свої дослідження В. І. Куценко, С. І. Бандур, Б. М. Данилишин, Л. В. Дейнеко, Т. А. Заєць, В. С. Міщенко, М. А. Хвесик, Я. В. Коваль, О. В. Кухленко, Л. Г. Чернюк, А. В. Степаненко та інші. Проте в сучасному трансформаційному періоді, коли змінюються економічні системи, відчувається недостатність досліджень соціальної складової сталого розвитку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Розглядаючи територію як динамічну систему, необхідно допускати деякі різноспрямовані відхилення в процесі соціально-економічного розвитку, однак, у цілому повинна простежуватись чітка тенденція до стійкості

позитивних значень, що має на увазі тривалість збереження основних умов для розширеного збалансованого відтворення сукупного потенціалу території. Неприпустимо, щоб розвиток здійснювалося за рахунок невідтворювальної експлуатації будь-якого з основних чинників відтворення – трудових ресурсів, природних ресурсів, існуючих виробничих фондів, інфраструктурної мережі. В іншому випадку вичерпання будь-якого з наявних факторів може привести до кризи розвитку з непередбачуваними соціально-економічними наслідками. Третя особливість території як системи зумовлена її структурою. Для кожної конкретної території характерні особливі пропорції складових її сукупного потенціалу, що забезпечують стійкість функціонування та соціальну орієнтацію розвитку системи.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення пріоритетів стратегії соціального розвитку і підвищення добробуту населення регіонів у контексті сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасних умовах найбільш уразливими з точки зору приділення належної уваги повноцінної реалізації є екологічна, природно-ресурсна, а в багатьох регіонах і соціальна складова територіального потенціалу. Для забезпечення ефективного функціонування та розвитку території в довгостроковій перспективі необхідні пропорційність і збалансованість розвитку всіх складових територіального потенціалу, що означає, що параметри розвитку території повинні бути ретельно вивірені, витримані сформовані і багатогранно обґрунтовані нові пропорції відтворювального потенціалу території. У той же час територіальний розвиток не передбачає штучного підтримання вже наявних пропорцій; навпаки, часто якісний розвиток можливо лише при їх коригуванні з урахуванням змін, що відбуваються у зовнішньому по відношенню до території середовищі [1; 4].

Таким чином, категорії «соціальна орієнтація», «стійкість» і «збалансованість» – кількісно виражені і якісно взаємопов'язані характеристики територіального розвитку. Ігнорування будь-якої складової призведе до неможливості функціонування всієї територіальної системи в режимі розвитку. Так, стійкість передбачає збереження умов для відтворення потенціалу території (тобто його демографічної, соціальної, екологічної, економічної та інших складових) протягом тривалого часу в режимі збалансованості та соціальної орієнтованості територіального розвитку.

Існує багато основних концептуальних моделей економічного розвитку регіонів. Кожна з яких має свої переваги і недоліки з точки зору прогнозування розвитку регіону. Наприклад, модель поляризованого розвитку створює загрозу консервації відставання для окремих територій і соціальних верств і збільшує ризик соціальних конфліктів. Тому економічний розвиток повинен

розглядатися в тісному взаємозв'язку з розвитком соціальної сфери регіону.

Соціальна сфера забезпечує розвиток людського потенціалу території, роль якого в міру технологічного прогресу зростає. За різними оцінками, вклад людського капіталу в розвинених країнах забезпечує від 50 до 70 % економічного зростання, а інвестиції в соціальну сферу не менш ефективні, ніж вкладення в матеріальне виробництво [5].

Інституційне становлення системи організацій, орієнтованих на соціальні інтереси громадян, відбулося в основному в кінці XIX – першій половині XX століття. Тоді з'явилися пенсійне і медичне страхування, сформувалася розвинута система державної підтримки освіти. Багато держав прийняли на себе різноманітні соціальні зобов'язання перед своїми громадянами. У цей період з'явилася поняття соціальної держави, яка отримала широку суспільну підтримку [3]. Спочатку сформувалися дві основні моделі «соціальної держави»:

– субсидіарна модель (Німеччина, Франція та ін.), що передбачає обов'язок держави забезпечити гідний рівень життя всім громадянам;

– ліберальна модель (США), у рамках якої державна допомога надається тільки у виняткових життєвих обставинах і тільки на час дії цих обставин (захист від бідності найбільш нужденних).

Для кожної з цих моделей властива особлива соціальна та економічна політика. Для субсидіарної моделі характерна «універсальна політика добробуту», мета якої – захистити купівельну спроможність громадян і домашніх господарств. Реалізуючи цю політику, регіони повинні прагнути до вирівнювання доходів і рівної доступності до «громадського сектора», який, як правило, виводиться за межі дії ринкових механізмів.

Для ліберальної моделі характерно заочочення людей домагатися соціальних благ за рахунок власних зусиль, а економічну базу складає ліберальна монетариська економічна політика, що вимагає жорсткої економії бюджетних коштів і боротьби з роздуванням соціальних зобов'язань держави. Ця політика ґрунтується на тому, що соціальна допомога є не видом соціального страхування, а тимчасовим заходом підтримки у важкій життєвій ситуації (втрата працездатності, тимчасова втрата роботи та ін.) Людина сама повинна нести відповідальність за забезпечення себе соціальними благами, включаючи житлові [6].

На сьогодні вибір тієї чи іншої моделі визначається компетенцією регіонів у цій сфері, оскільки часто держава бере на себе зобов'язання забезпечити рівну доступність соціальних благ для всього населення країни. Набагато більше можливостей у регіонів виникає при реформуванні бюджетного фінансування, наприклад, за рахунок переходу до бюджетування, орієнтованого на результат.

Якщо сконцентрувати увагу на тенденціях людського розвитку, то можна відмітити, що упродовж 2000-2010 років вони розвивалися по-

різному. Регіони умовно були згруповані таким чином: 1) стабільні регіони (коливання рейтингів у середньому не перевищує 1 (Київ, Севастополь та Харківська область); 2) регіони, що тяжіють до стабільності (коливання рейтингів становлять в середньому від 1 до 4 (АР Крим, Дніпропетровська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Одеська, Полтавська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська та Чернігівська області); 3) регіони, рейтинги яких істотно поліпшилися (не менше ніж на 4) Київська область; 4) регіони,

рейтинги яких істотно погіршилися (не менше ніж на 4) Вінницька та Кіровоградська області; 5) регіони, рейтинги яких істотно змінювалися в різних напрямках Волинська, Запорізька, Львівська, Миколаївська, Тернопільська, Рівненська та Чернівецька області.

Так, за рейтингом регіонального людського розвитку найвищий рейтинг має м. Київ, м. Севастополь, Харківська і Київська область, найнижчі рейтинги – Кіровоградська, Луганська, Вінницька (табл. 1).

Таблиця 1

Рейтинги індексів складових частин людського розвитку та індекс регіонального людського розвитку у 2010 році

Регіони	Демографічний розвиток	Матеріальний добробут	Умови проживання населення	Рівень освіти	Стан та охорона здоров'я	Соціальне середовище	Екологічна ситуація	Фінансування людського розвитку	Індекс регіонального людського розвитку
АР Крим	8	15	4	13	16	25	20	2	7
Вінницька	10	24	23	24	26	9	11	19	24
Волинська	12	18	22	22	14	3	4	22	16
Дніпропетровська	23	7	5	5	11	24	25	4	13
Донецька	26	2	26	18	24	19	27	14	27
Житомирська	18	27	27	12	25	12	5	17	23
Закарпатська	25	17	14	19	2	4	12	24	8
Запорізька	16	9	10	7	20	23	24	7	20
Івано-Франківська	5	13	21	27	3	1	18	20	9
Київська	9	3	3	4	12	22	13	5	4
Кіровоградська	27	22	16	17	21	26	16	16	26
Луганська	22	8	24	26	8	21	22	18	25
Львівська	6	16	9	20	18	5	19	21	12
Миколаївська	21	10	13	16	13	16	14	13	17
Одеська	15	11	7	6	27	20	21	25	21
Полтавська	13	5	12	9	10	18	8	6	6
Рівненська	17	20	20	15	15	7	6	26	19
Сумська	20	14	18	23	22	17	17	12	22
Тернопільська	4	26	11	25	9	6	1	23	10
Харківська	11	6	6	3	5	8	15	11	3
Херсонська	24	25	8	10	19	14	2	10	18
Хмельницька	7	23	17	11	4	10	3	15	5
Черкаська	14	21	15	14	6	11	9	8	11
Чернівецька	3	12	25	21	23	2	7	27	14
Чернігівська	19	19	19	8	17	15	10	9	15
м. Київ	1	1	1	1	7	13	26	1	1
м. Севастополь	2	4	2	2	1	27	23	3	2

*Джерело: http://ukrstat.gov.ua/druk/katalog/poslugi/rlr_2010.zip.

Розвиток регіону – багатовимірний і багатоаспектний процес, який повинен розглядатися і з соціальної, і з економічної точок зору. Необхідність цього впливає з діалектичного зв'язку між економікою і соціальною сферою, які є двома сторонами суспільного розвитку. Вони функціонують і розвиваються як єдине ціле, взаємодіючи один з одним. Це природно, оскільки і економіка, і соціальна сфера існують і розвиваються в інтересах людини, що виступає як органічна єдність працівника і особистості. Працівник є головною продуктивною силою суспільства. Притаманна людині свідомість робить його не тільки працівником, творцем, а й особистістю, що володіє інтелектом, матеріальними, духовними і соціальними потребами, які під

впливом науково-технічного прогресу ускладнюються і розвиваються [9].

Економіка, будучи вирішальною сферою людської діяльності, значно впливає на соціальну сферу. Існуючі в економіці відносини власності визначають становище людини у виробництві, суспільстві, його статус, інтереси, соціальні пріоритети і цінності. Фундаментальна роль економіки полягає в тому, що в процесі виробництва створюються матеріальні і духовні блага, додана вартість. Тому від рівня розвитку економіки, в кінцевому підсумку, залежить і стан всього комплексу умов життя людей. У соціальну сферу неможливо направити більше ресурсів і благ, ніж здатна дати економіка. Таким чином, рівень

розвитку, структура, динаміка соціальної сфери знаходяться в прямій залежності від стану економіки. Визнання вирішальної ролі економіки в забезпеченні соціального розвитку суспільства відображає лише одну сторону їх діалектичної взаємодії. Економіка, будучи базисом суспільства, сама відчуває вельми істотний, а часом і визначальний, вплив соціальної сфери. Практика провідних соціально-розвинених країн показує, що чим сильніше економіка орієнтується на забезпечення потреб і запитів людей, тим потужніше стають їх творчий потенціал та трудова мотивація, тим, отже, динамічніше розвивається виробництво [8].

Соціальна сфера – складне утворення. Її зміст складають сукупність соціальних відносин (нації, соціальні верстви і групи), соціальна інфраструктура як матеріально-речова база культури, освіти, побуту і форми соціальної діяльності, спрямовані на виробництво і відтворення людських індивідів як суб'єктів соціального життя, тобто діяльність по вихованню, навчанню, побутовому життєзабезпеченню людей. Економічні відносини виробництва, функціонуючи, модифікуються, стаючи відносинами соціального відтворення. Сукупність останніх утворює систему відносин відтворення суспільних індивідів, нових поколінь, тобто другої сторони суспільного відтворення [7].

Специфіка соціальної сфери, соціальних відносин, розглянута з позицій відтворення, полягає в тому, що тут головним чином реалізуються споживання і соціалізація індивідів. Якщо в економічному середовищі здійснюється виробництво та обмін (звернення) матеріальних благ, у політиці – влада і управління, то в соціальній – розподіл благ і послуг, задоволення потреб, а через них – відтворення людини як соціального суб'єкта, особистості. І так звана невиробнича сфера насправді виявляється виробничою: через систему закладів освіти, культури, побуту вона організує процес соціалізації індивіда, формування особистості, відтворення нових поколінь людей [3].

Іншими словами, розширене відтворення соціальної сфери є необхідною умовою ефективного функціонування економіки. Більш того, ефективне функціонування громадського відтворення в цілому можливе лише на основі найбільш раціонального співвідношення (відповідності) економічного і соціального виробництва. Необхідність цієї відповідності – соціальний закон розвитку суспільства, закон його розширеного відтворення. Це зумовлює необхідність підпорядкування економічних цілей і завдань розвитку регіону соціальним. Регіональна економіка повинна бути здатна вирішити проблему забезпечення якості життя населення, параметри якої відповідності громадським уявленням про необхідний рівень такої якості. Відповідно, цілі економічного розвитку регіону матимуть забезпечувати, вторинний характер по відношенню до цілей соціального розвитку [2]. На практиці посилення соціальної спрямованості економічного розвитку регіону означає підвищення

реальних доходів населення, збільшення виробництва і поліпшення якості товарів народного споживання, розширення сфери послуг, поліпшення умов праці, побуту і відпочинку, розвиток сфер охорони здоров'я, освіти і т. д.

Слід розрізняти соціально-економічний розвиток регіону та управління цим процесом. Українські та зарубіжні вчені підкреслюють, що управління соціально-економічним розвитком регіону в умовах ринкової економіки полягає, головним чином, у виробленні пріоритетів і цілей такого розвитку на середньострокову та довгострокову перспективи, а також у створенні оптимальних умов для розвитку відповідно до поставлених цілей і вибраними пріоритетами [1].

Таким чином, можливо розглядати соціально-економічний розвиток регіонів як комплексний процес стійких і збалансованих змін соціальної, екологічної, економічної та інших сфер, що не погіршує стан навколишнього середовища і приводить до якісних перетворень і, в кінцевому рахунку, до поліпшення умов життя населення.

З одного боку, соціально-економічний розвиток регіонів – це об'єктивний процес, який відбувається як у самих регіонах, так і в державі в цілому, під впливом демографічних, економічних, історичних, географічних, ресурсних, екологічних та інших чинників.

Сутність управління соціально-економічним розвитком регіональних утворень полягає в обґрунтованому визначенні та забезпеченні практичної реалізації довгострокових напрямків і пропорцій розвитку соціально-економічного потенціалу регіональних утворень з урахуванням ресурсних джерел забезпечення досягнення заданих цілей, існуючих особливостей розвитку територій і впливів зовнішнього середовища.

В якості суб'єктів управління соціально-економічним розвитком регіональних утворень, здатних надавати прямий вплив на процеси соціально-економічного розвитку регіональних утворень, можуть виступати як безпосередньо населення, так і наділені необхідними повноваженнями державні та муніципальні органи влади і управління.

Державне управління соціально-економічним розвитком муніципальних утворень на державному рівні здійснюється через законодавче визначення загальних правових норм, що регламентують сфери функціонування і компетенцію органів місцевого самоврядування та формування фінансово-економічних основ існування регіонів. На рівні державних органів влади відбувається визначення найбільш важливих принципів, параметрів і напрямків соціально-економічного розвитку держави в цілому, які задають основні орієнтири загальнодержавної політики розвитку регіонів. Детальне регулювання соціально-економічного розвитку муніципальних утворень делеговано органам державної влади, здатним здійснити більш точну настройку режимів функціонування та розвитку муніципальних утворень, розташованих на території

регіонів, з урахуванням особливостей розвитку конкретних територій.

Висновки. На сьогодні в багатьох українських регіонах розробляються концепції та стратегії соціально-економічного розвитку, реалізуються свої особливі методи та механізми забезпечення сталого і поступового територіального розвитку. Разом з тим, методологічна база практичної реалізації цієї складної і багатоаспектної завдання повною мірою ще не розроблена, в регіонах існують

різні умови та труднощі як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. До числа насущних проблем, що вимагають якнайшвидшого вирішення, відносяться, перш за все, такі, як забезпечення системного підходу до управління соціально-економічними процесами в регіоні і муніципальних утвореннях, упорядкування методів і засобів державного регулювання і управління соціально-економічним розвитком територій, обґрунтування напрямів і пріоритетів розвитку територій і ряд інших.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адаптація європейського досвіду вирішення соціальних проблем старопромислових регіонів до умов України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Juni/2.htm>.
2. Данилишин Б. М. Сфера та ринок послуг у контексті соціальної модифікації суспільства : [монографія] / Б. М. Данилишин – К. : ЗАТ «Нічлава», 2005. – 328 с.
3. Данилишин Б. М. Культурно-освітня сфера як соціальна база підтримки ринкової трансформації в Україні / Б. М. Данилишин, В. І. Куценко – К. : РВПС України НАН України, 1999. – 122 с.
4. Куценко В. І. Трансформації соціальної сфери України: регіональний аспект : [монографія] / В. І. Куценко, Я. В. Остафійчук / За ред. С. І. Дорогунцова. – К. : Оріони, 2005. – 400 с.
5. Третяк В. П. Принципи соціально-економічної політики держави / В. П. Третяк // Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. – 2006. – № 730. – С. 62–64. – (Проблеми стійкого соціально-економічного розвитку України).
6. Третяк В. П. Розвиток сфери охорони здоров'я як пріоритетний напрямок соціальної політики України / В. П. Третяк, С. Л. Пакулін // Третя міжнародна науково-практична конференція «Альянс наук: вчений – вченому» (7-8 травня 2007 року): Збірник наукових праць. – Том 1. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2007. – С. 61–63.
7. Третяк В. П. Освіта в системі факторів економічного зростання / В. П. Третяк, С. Л. Пакулін // Матеріали III Международной научно-практической конференции «Научное пространство Европы – 2007» (16-30 апреля 2007 г.). Том 4. Экономические науки. – Днепропетровск: Наука и образование, 2007. – С. 23–25.
8. Національна доповідь «Цілі розвитку Тисячоліття України». – 2010. – К. : Програма розвитку ООН в Україні. – 2010. – 108 с.
9. Програми економічних реформ на 2010-2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.
10. Регіональний людський розвиток. Статистичний бюлетень. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – К., 2010. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.

Рецензенти: **Корецький М. Х.** – д.держ.упр., професор;
Ємельянов В. М. – к.т.н., державний службовець I рангу.

© Вишиванюк М. В., 2012

Дата надходження статті до редколегії 24.05.2012 р.

ВИШИВАНЮК Михайло Васильович – кандидат економічних наук, Голова Івано-Франківської обласної державної адміністрації.

Коло наукових інтересів: державне управління, конкурентоспроможність, регіональна політика, соціально-економічна система.